

A reformáció előestéjén

Azok a tételek, melyekkel Luther Márton 1517-ben föllépett, nem voltak vadonatújak. Sok közülük már a középkori szerzetesi mozgalmakban és az előreformátoroknál (20. lecke) is föltűnik (inkább a megfogalmazásuk az, ami jellegzetesen lutheri). **Nem a tételek voltak tehát lényegesen újak, hanem az a világ, amely olvasta őket.** A Husz és Luther közötti évszázad gyökeres változásokat hozott az emberek, különösen a polgári rétegek életkörülményeiben és gondolkodásában.

A városok gazdagodásával párhuzamosan Nyugat-Európában a nemesség egyre inkább veszített a jelentőségéből. A Német-Római Császárság már csak formális egységet takart, a hatalom tényleges birtokosai a tartományurak voltak, akik éppen a városokra, a megélénkült kereskedelemről származó bevételeikre támaszkodva a császárral is ujjat húzhattak. A változások másik nagy vesztese a parasztság volt. Egyes rétegei teljesen elszegényedtek, s csak kevesek útja nyílt meg a felemelkedéshez.

Az átalakulás a vallásosságot is érintette: **a templomok ugyanúgy tele voltak, mint korábban, de egyre nagyobb szakadék húzódott a különféle irányzatok, kegyességi formák között. Babonás ereklyetisztelet és cinikus pénzügyletek, szerzetesi kórházak és világvégeprédikátorok, monumentális építkezések és reformtörekvések megfértek egymással ugyanazon anyaszentegyház kebelén. A laikusok éles kritikával illették a papság világi pompáját, kicsapongásait. Az egyházfőket főleg korrupcióval vádolták, míg az alsópapságnak tanulatlanságát (sokszor írástudatlanságát) vetették szemére.**

A korszak jellegzetes figurája volt VI. (Borgia) Sándor pápa (1492-1503), aki semmilyen eszköztől nem riadt vissza, csak-hogy ha-

talmát biztosíthassa. Gyermekait (!) fejedelmi családok tagjaival házasította össze, egyházi méltóságokat és világi birtokokat osztogatott nekik. Kortársa, Girolamo Savonarola, firenzei domonkosrendi szerzetes (1452-1498), viszont prófétai prédikációival az aszkézist hirdette, élesen bírálta a hatalmasokat (magát Sándort is), s a „krisztokráciát” igyekezett bevezetni, míg máglyára nem küldték.

A korabeli egyház legkirívóbb gyakorlata a búcsúcédulákkal való üzérkedés volt. Ennek hátterében a vezeklésről (búcsú) szóló középkori tanítás állt: a purgatóriumbeli majdani szenvedést a földi kegyes cselekedetek megrövidíthetik, ezekre tekintettel ad az egyház - a kulcsok hatalmának birtokában - feloldozást. Jócselekedetek azonban vásárolhatók is, hiszen az egyház az örökös a szentek temérdek jócselekedetének (ez az örökség „az egyház kincse”), amit kegyes célokra áruba bocsát. Ilyen jócselekedeteket tudhat magáénak a búcsúcédula boldog tulajdonosa. Luther korában a „kegyes cél” a római Szent Péter székesegyház építése volt.

Gyökeresen új helyzetet teremtett a kulturális érintkezésben a könyvnyomtatás feltalálása (1445 körül). Azokat az eseményeket, melyek korábban ismeretlenségben sülyedtek volna el, vagy a helyi hatalmasságok kénye-kedve szerint letek volna szerény visszhangra (pl. Luther 95 tétele), most röpiratok ezrei híresztelték túl az országhatárokon. Erasmus szatíráinak pl. 600 kiadása jelent meg a szerző életében, ezek egyike pedig 24000 példányban! Ha valahol föllobbant a tűz, sokkal nehezebb volt elfojtani: **a nyilvánosság állt minden új Husz János védelmében.**

A reformáció két fontos szellemi előzménye a devotio moderna (17. lecke) és a humanizmus (21. lecke) volt. Az előbbi mozgalomhoz tartozott Kempis Tamás (1380-1471), a Krisztus követéséről (De imitatione Christi) című könyv szerzője. Ez az áhítatoskönyv kéziratban majd nyomtatásban bámulatos gyorsasággal hódította meg Európát, s lett (a mai napig) a legolvasottabb művek egyike. A könyv újdonsága: Krisztusra összpontosító szemlélete (krisztocentrizmus) és a személyes hit hangsúlyozása; mindezek megelőlegezték Luther reformátori felismerését, az újra felfedezett evangéliumot és a „kereszt teológiáját”:

„Sokan szeretik most Jézus mennyei birodalmát, de kevesen hordozzák keresztjét. Sokan vágyódnak a vigasztalás után, de kevesen a szenvedés után. Sok társat talál az asztalához, de keveset a böjtöléshez. Mindannyian szeretnének vele örvendezni, de kevesen akarnak érte valamit elszenvedni. Sokan követik Jézust egész a kenyértörésig, de kevesen a szenvedés kelyhének kiürítéséig. Sokan tisztelettel veszik körül csodáit, de kevesen követik keresztjének gyalázatát. Sokan szeretik Jézust, míg valami baj nem éri őket. Sokan magasztalják és áldják őt, míg vigasztalásban részesülnek. Ha azonban Jézus elrejtőzik és egy kicsit magukra hagyja őket, akkor vagy zúgolódnak, vagy nagyon kétségbeesnek. Akik azonban Jézust Jézusért szeretik és nem valamilyen vigasztalásért, azok a szív minden háborúságában és szorongásában éppen úgy áldják, mint a legnagyobb vigasztalásban. És ha sohasem akarna nekik vigaszt nyújtani, mégis mindég csak dicsérenék őt és örökké csak hálát akarnának Néki adni.”

(A II. könyv 11. fejezete, Földváry Antal fordítása.)

A humanizmus nemcsak a klasszikus latin szerzőket tekintette örökségének, hanem emellett megteremtette a görög és a héber nyelvű tudományosság alapjait is. „Vissza a forrásokhoz!” („Ad fontes”) - hangzott jelszava, s mivel a teológia forrásai tudvalevőleg nem latinul íródtak, a XV. században egész Európa lázasan kezdte tanulni a bibliai nyelveket. E kutatás széles folyamatából két humanistát ragadjunk ki példaként: Lorenzo Vallát (1405-1457) és Johann Reuchlint (1455-1522). **Valla az újszövetségi szövegkritika úttörője. Elve az volt, hogy a szent szövegeket ugyanolyan módszerekkel lehet vizsgálni, mint az antik szerzők irodalmi műveit.** ő hívta fel arra a figyelmet, hogy Hieronymus (Jeromos) latin fordítása (a Vulgata) több ponton eltér a görög Újszövetségtől, s a szemében a szöveghűség már többet nyomott a latban, mint az egyházatya tekintélye. Ugyancsak ő bizonyította be, hogy Nagy Konstatin adománylevele, mely a pápai állam alapító okiratának számított, nem más, mint négyszáz évvel későbbi hamisítvány.

Lorenzo Vallához hasonló eredményre jutott Reuchlin is egybevetve a Vulgátát a héber

Ószövetséggel. Továbbá ő állította össze az első héber nyelvtant, s ugyancsak ő próbálkozott először a héber betűk nyomtatásával. A humanizmus történetében Reuchlin az első homo trilinguis (a latin, a görög és a héber nyelv tudósa). Mikor Luther Márton fordítani kezdi a Ószövetséget, az ő unokaöccsét veszi maga mellé segítő-társul, a szintén kiváló hebraista Philipp Melanchthont.

E két mozgalom, a devotio moderna és a humanizmus csomópontján találjuk Desiderius Erasmust (Rotterdami Erasmus 1467-1536), a korabeli tudományosság fejedelmét. Az ő személye nemcsak azért tartozik ide, mert Lutherral való vitája révén a reformáció történetének szereplőjévé lett, hanem azért is, mert benne testesül meg a reformáció előtti Európa minden hagyományos reformtörekvése, melyek Luther felépése után avultnak hatottak, ezért az ő sorsán kiválóan lemérhető, mennyire más volt az, amit a reformáció hozott.

Erasmus eszménye a keresztyén humanizmus volt, mely a dogmatikus vallásossággal szemben inkább bensőséges, külső pompától mentes, és erkölcsi alapon ítél el minden visszaélést (pl. a búcsúcédulákat és az ereklyeimádatot is). A moralista Erasmus maró gúnnyal ostromozott minden hatalmasságot szatíráiban (a legismertebb A balgaság dicsérete), nem kímélve az egyházat sem, melynek maga is felszentelt papja volt. Nemcsak antik görög szerzőkkel foglalkozott, hanem 1516-ban Valla nyomában megjelentette a görög Újszövetség kiadását is, melyben a régi kéziratokra támaszkodva több fontos helyen javított a hagyományos szövegen. E módosítások sokfelé felháborodást keltettek, ám másokat - így Luthert is - inkább felvillanyoztak. Amikor Luther Wartburg várában németre fordítja az Újszövetséget, az erasmusi szöveget veszi alapul. Újszövetsége előszavában Erasmus síkra szállt a nemzeti nyelvű bibliafordítások mellett: felhívását mindenütt tettek követték, a magyar reformátoroknál is élénk visszhangra talált.

Kérdések:

1. Mely szerzetesrendeknél találjuk meg elsősorban a reformáció csíráit?
2. Jellemezd röviden a humanizmust és a devotio moderna mozgalmát!
3. Melyik az a terjedelmesebb mű, mely elsőként hagyta el Gutenberg nyomdáját?

29.

A lutheri reformáció

Luther Márton (1483-1546) bányászcsaládból származott, de szülei mindent megtettek taníttatásáért. Az erfurti egyetemen jogot kezdett tanulni, ám egy halálos ijedelmé után (egy viharban közvetlen közelébe csapott le a villám) belépett az ágostonos szerzetesek közé. **Pappá szentelése után Rómába is eljutott, ahol végigzarándokolt minden jelentős búcsújáró helyet, mégsem érezte biztosítva üdvösségét.** 1512-ben nevezték ki a bibliamagyarázat tanárának a frissen alapított wittenbergi egyetemre. A Zsolta-
tárok könyvét, a Római és a Galata levelet magyarázva jutott reformátori felismerésére, melynek megszületését később „toronyélménynek” nevezte.

Ezt a döntő változást (az evangélium újrafelfedezését) így fogalmazta meg „Jer Krisztus népe nagy vígan” kezdetű énekében (Református Énekeskönyv 298. 2-4.):

„A Sátán tett rám rabigát És már halálba veszttem, A bűn gyötört éj- s napon át, Mert benne gyökereztem. Mind jobban elsüllyedtem én,

Nem volt számomra már remény, Megült a bűnnek átka.

Nem használt, sőt káromra lett, Ha bármi jót is tettem, Mert az égi ítéletet Önkényből megvetettem. Mégis kínzott a félelem, Hogy csak a halál van velem És a poklokra hullok.

Ám az örök szent irgalom Nagy ínségem megszánta És könnyörülvén ily bajon Megenyhíteni kívánta. Mint jó Atya, szívébe vett, Nem játék volt, amit megtett, Legfőbb kincsével, értem.”

Ez a felismerés állt a háttérben annak az eseménynek, melyhez általában a reformáció kezdetét szoktuk kapcsolni: a 95 tétel közrebo-
csátásának (1517. október 31.).

A tételek megfogalmazására Luthert a búcsúcédulákkal való visszaélés indította. Egy Johann Tetzel nevű domonkosrendi szerzetes (1465-1519) óriási sikerrel árulta a „bűnbocsánatot” Németországban. Wittenbergben mindenszentek napján nagy tömeg szokott összegyűlni, hogy megtekintse (ugyancsak vezeklésként) a választófejedelem messze földön híres ereklyegyűjteményét. Ennek a napnak az előestéjén tette közzé Luther (a hagyomány szerint a vártemplom kapujára szögezve) 95 tételét, mellyel vitára hív föl a búcsú kérdéséről. **A tételek nemcsak a bűnbánat akkori gyakorlatát bírálják, hanem annak teológiai háttérét is támadják, leszögezve, hogy „az egyház igazi kincse az Isten kegyelmének és dicsőségének legszentebb evangéliuma.”** Az ártatlan tudományos vitának induló ügy, mivel nyilvánvaló visszaélésekre irányította a figyelmet, a sokadalomban óriási feltűnést keltett, napokon belül már nyomtatásban terjesztették a tételeket, aláírva ezzel Tetzel üzleti kilátásait.

A következő három év disputái során válik Luther tekintélytisztelő szerzetesből a fölfedezett igazság következetes harcosává és a szentszék ellenfelévé. Mikor Cajetan bíboros Augsburgban kihallgatja (1518), még a zsinatok végzéseire hivatkozik, de a Johann Eckkel folytatott lipcsei hitvitán (1519) már ezeket sem tekinti tévedhetetlennek: egyedül a Szentírásra hagyatkozik. Röpiratai (A jó cselekedetekről; A német nemzet keresztény nemességéhez; Az egyház babiloni fogságáról; A keresztény ember szabadságáról) számtalan követőt szereznek neki, s ami a legfontosabb, mel-

Lucas Cranach: Luther (festmény)

lé állítják Bölcs Frigyes szász választófejedelmet (1486-1525). **A tételek visszavonását követelő pápai bullát nyilvánosan elégető Luther magára vonja a kiközösítést, melyet a wormszi birodalmi gyűlés 1521-ben a birodalmi átokkal is megerősít: ami annyit tesz, hogy Luthert vagy védelmezőit bárki, bárhol büntetlenül megölheti (wormsi ediktum).** A wormszi gyűlés óta V. Károly császár (1519-1556) is a reformátor engesztelhetetlen ellenfelének számít, de a tartományurak és a birodalmi városok sorban hozzápartolnak.

Az átokkal sújtott Luthert Bölcs Frigyes Wartburg várába menekítette, ahol Luther kényszerű tartózkodása alatt elkészítette az Újszövetség német fordítását, amely 1522-ben jelent meg (a német teljes Biblia ezt majd 12 év múlva követi). E munkájával Luther nemcsak a német irodalmi nyelv megteremtésében tett hatalmas lépést, hanem **megnyitotta a nemzeti nyelvű, reformátori szellemű bibliafordítások sorát is.** A reformátori szellemű fordítás azt is jelenti, hogy már nem a Vulgatát, hanem az eredeti szöveget veszi alapul. A wartburgi

biztonságot Luther csak annak hírére hagyta ott, hogy Wittenbergben törvényeskedő „próféták” dúlják föl az egyházi életet. Hazatérve prédikációival lecsillapította a zavargásokat, s többé már nem távozott el tartósan a városból.

A német reformáció történetének következő fontos állomása az **1525-ös év, az elhatárolódások éve.** Erasmus iratára (A szabad akaratról) Luther ellenirattal válaszol (A szolga akaratáról), ezzel szakít a vele rokonszenvező, ám a régi egyházhoz kötődő humanizmussal, annak emberközpontú világképével, az ellentéteket összebékítő törekvéseivel. A másik oldalon - még keserűbb - elhatárolódást a német parasztháború hoz. Luther határozottan elutasítja a parasztok 12 pontját, akik az evangéliumból kovácsolnak maguknak politikai programot, önkényesen magyarázzák a Szentírást, és mindezt Lutherre hivatkozva teszik. A véres felkelés és a még véresebb megtorlás megerősíti a reformátort abban, hogy a szabadság semmivé, vagy még keserűbb szolgálattá lesz szeretet, Isten iránti engedelmesség és önkéntes szolgálat nélkül.

Worms után V. Károly kilenc évre elhagyta Németországot, s teljesen lekötötték a franciákkal és a pápával vívott háborúk. Az ediktumot ki-ki saját lelkiismerete szerint igyekezett (vagy nem) végrehajtani, a katolikus fejedelmek üldözték tartományaikban a lutheránusokat, míg az evangélikus tartományurak védelmi szövetségbe tömörültek. Az 1526-os speyeri birodalmi gyűlésen a két párt egyenlő erővel vonult föl; s ez, valamint a török fenyegetése (Mohács!) elősegítette a kompromisszumos megoldást. Abban állapodtak meg, hogy egyelőre (az összehívandó zsinatig) **minden fejedelem a maga területén**

Kép a német parasztháborúból: a Sváb Szövetség urainak meghódolása

agya ott,
próféták”
prédiká-
s többé
l.

övetkező
árolódá-
akarat-
olga aka-
vező, ám
ssal, an-
ellenté-
sik olda-
a német
ottan el-
az evan-
politikai
zzák a
szóva te-
megtor-
gy a sza-
olgaság-
esség és

elhagyta
franciák-
diktumot
ett (vagy
lmek ül-
kat, míg
i szövet-
birodalmi
ult föl; s
cs!) elő-
t. Abban
hívandó
erületén

urainak

illetékes az egyházi ügyekben, ami a reformáció szempontjából kétélű fegyver volt ugyan, de ezen területi elv alapján kezdődhetett meg a tartományi egyházak szervezése. Az ekkor kialakult struktúra Németországban évszázadokig fennállt. Luther ugyan mindig az egyházi és a világi hatalom szétválasztásának szükségességét hirdette, de elfogadta, hogy a helyzet kényszere folytán a tartományúr álljon az egyházak élén, s maga is tevékenyen részt vett az egyházlátogatásokban.

Az 1529-es speyeri birodalmi gyűlés idejére az erőviszonyok lényegesen megváltoztak: a császár minden fronton győzött (Bécs!). A többségben lévő katolikus párt ezért megerősítette a wormszi ediktumot, amire az evangélikusok tiltakozásul (egyebet nem tehettek) kivonultak az ülésről. Erről a protestálásról nevezték őket ezután protestánsoknak. Mindkét párt izgalommal várta a császár hazatérését, hogy ő tegyen pontot a vita végére.

A protestánsok szorongatott helyzete arra indította Hesseni Fülöp fejedelmet, hogy békét teremtsen a reformáció svájci és wittenbergi ága, Zwingli és Luther között. A teológiai ellentétet a marburgi kollokviumon (1529. októbere) kellett volna a vitás feleknek megszüntetniük, ám az összefogás kísérlete az úrvacsora értelmezésének kérdésén (miként van jelen Krisztus?) zátonyra futott. Ez a szakítás utóbb véglegesnek, s kis híján végzetesnek bizonyult, mert lehetetlenné vált a protestáns erők egységes fellépése.

A császár csak 1530-ban találkozott újra rendekkel. Az Augsburgba (Ágosta) összehívott birodalmi gyűlésen végre hozzájárult ahhoz, hogy az evangélikusok fölolvassák hitvallásukat. Ezt - mivel Luther az átok miatt nem lehetett jelen - Philipp Melanchthon fogalmazta meg (Ágostai Hitvallás), és 5 fejedelem, valamint 2 város (Nürnberg és Reutlingen) írta alá. Bár a szöveg a megegyezés reményében, a közledést szem előtt tartva fogalmazódott, az akkori helyzetben mégis hitvalló bátorság kellett annak nyílt vállalásához. **A császár végül nem a Hitvallást, hanem annak katolikus Cáfolatát fogadta el,** és a gyűlés megújította a wormszi ediktumot (ám annak végrehajtására a remélt zsinatig haladékot engedélyezett). A protestánsok által a következő évben létrehozott

Melanchthon (Lucas Cranach festménye)

Schmalkaldeni Szövetség alapirataul az Ágostai Hitvallást fogadta el, ezóta nevezik magukat a lutheri reformációt követő egyházak ágostai hitvallású evangélikusoknak.

Kérdések:

1. Mit jelent a „a választófejedelem” cím?
2. Mennyiben készítették elő az előreformátorok Luther föllépését, milyen közös elemeket találhatunk tanításukban?
3. Hogyan hatott a külpolitikai helyzet alakulása a német reformáció sorsára (vö. pl. a két speyeri birodalmi gyűlést)?
4. Hogyan tükröződik az egyház kincséről szóló tanítás Luther idézett énekében?

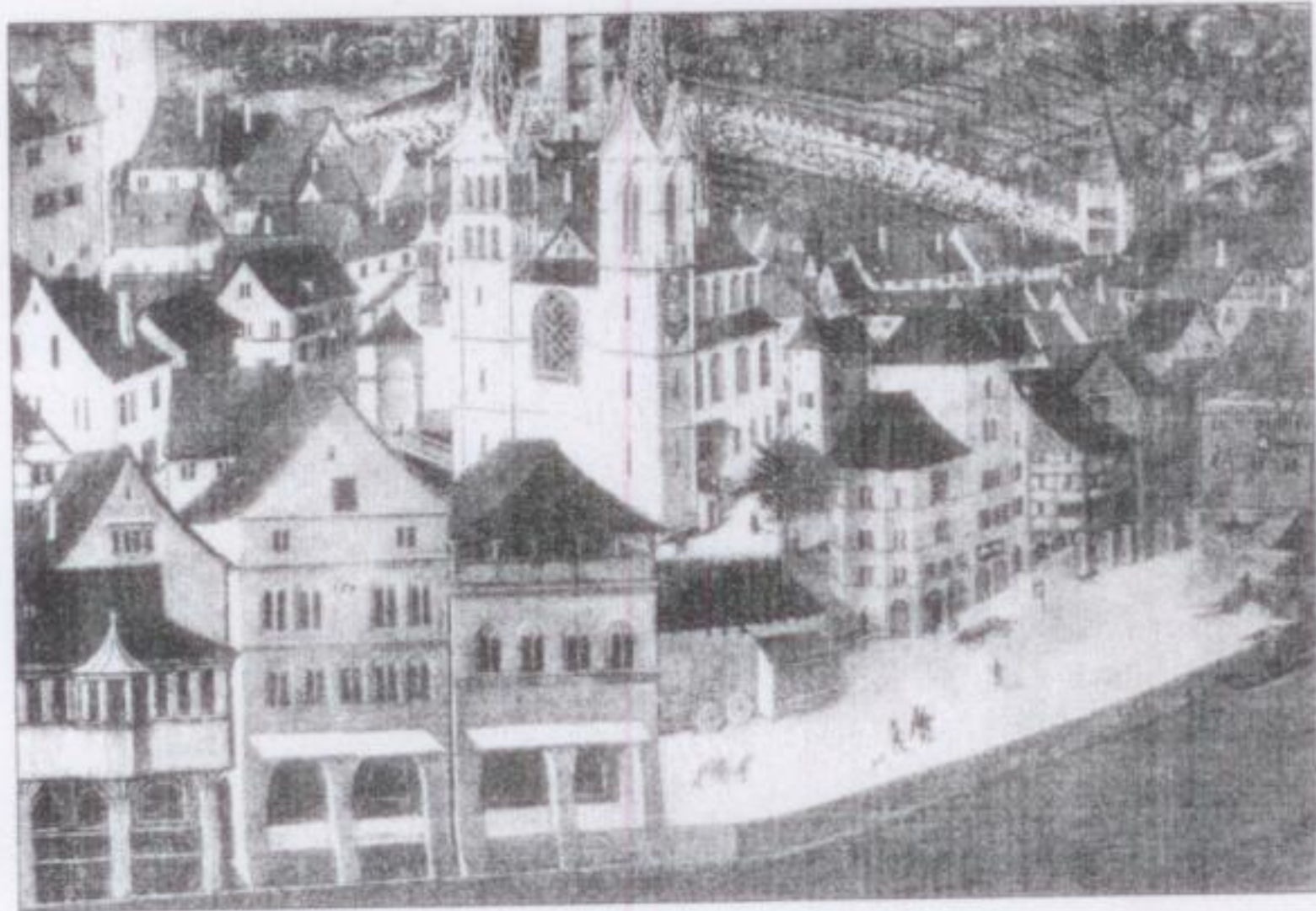
30.

Ulrich Zwingli és a német-svájci reformáció

A XV. és XVI. század fordulóján Svájc németajkú kantonjai államszövetséget hoztak létre (**Eidgenossenschaft**). Ez a politikai képződmény a sváb háborúban (1499.) elszakadt a Német-Római Birodalomtól s kicsiny, de erős állammá szilárdult. Nemcsak önálló tudott maradni a körülötte lévő nagyhatalmakkal (Német-Római Birodalom, Franciaország, Pápai Állam) szemben, de jó pénzért még zsoldosokat is küldött azoknak.

A Svájci Államszövetség egyik legfontosabb kantona Zürich volt a maga hatvanezer lakosával, abból ötezren laktak a városban. A várost a Nagytanács vezette, élén a polgármesterrel. A város lakói nagyrészt iparosok voltak, akik különféle céhekbe tömörültek. A háború és a béke, valamint újabb kantonok csatlakozása kérdésében a Nagytanács az egész város, sőt a vidék lakossága (a szabad parasztok) véleményét is kikérte.

Zürich a reformáció előtt egyházilag a konstanzi püspökséghez tartozott. Két, híres temploma a Grossmünster és a Fraumünster

Zwingli temploma (Grossmünster) Zürichben (festmény)

mellett több kisebb temploma és kolostora volt. A késői középkor számtalan intézményt (alapítványokat, zárandoklatokat), zene- és képzőművészeti alkotásokat hozott itt létre, sőt, megjelent a nemzeti nyelvű vallásos irodalom is. A városi tanács már a reformáció előtt kezdett befolyást gyakorolni az egyházi ügyekre. Kialakult a városi egyházkormányzat, mely a pap-ságot jogi kérdésekben a városi bíróság alá rendelte és korlátozta a klérus befolyását. Ugyanakkor természetesen segítettek is az egyház életét. Zürichben indult el, Zwingli munkássága következtében a svájci-német reformáció.

Zwingli Ulrich (Huldrych) észak-kelet Svájc Wildhaus nevű községében született 1484 január 1-jén jómódú, szabad paraszti családból. Apja bíró volt. Szép faházuk ma is áll és megtekinthető. Itt tanult meg a gyermek Zwingli énekelni, olvasni és itt formálódott elmélyült közösségi lénné. Szűkebb hazájából hozta a természet szeretetét, a közügyek iránti érdeklődését és munkabírást.

Zwingli szülőháza (Kovácsné Pázmándi Ágnes felvétele)

Nagybátyja, aki pap volt, Baselbe majd Bernbe küldte latin iskolába. Amikor itt a dominikánusok, szép hangja miatt a 13 éves fiút meg akarták nyerni a szerzet kórusa számára, apja és nagybátyja Bécsbe küldték tanulni (1498.), ahol egészen fiatalon beiratkozott az egyetemre, amit Baselben fejezett be. 1506-ban magisteri fokozatot szerzett, majd teológiai tanulmányokat folytatott. **Megismerkedett a skolasztikán kívül a humanista műveltséggel és az egyházi reformok iránti törekvésekkel.**

Tíz éven át (1506-1516.) Glarusban lelkész. Papi szolgálatait maradéktalanul ellátja, latin iskolát alapít és elkíséri a glarusi zsoldosokat tábori papként több itáliai hadjáratba (1512-15 kö-

ora volt.
t (alapít-
építőmű-
negjelent
A városi
ett befo-
. Kiala-
y a pap-
óság alá
folyását.
az egy-
munkás-
máció.
ak-kelet
tett 1484
saládból.
s megte-
agli éne-
lt közös-
a termé-
ződését és

zött). Ezért évjáradékot kap a pápától. Felkeresi Baselben a humanista tudóst, Erasmust és hatására a középkori teológiától a Biblia és az egyházatyák felé fordul. Glarusi évei végén vált reformátorrá, amikor „Krisztust minden jónak forrásaként, a lélek üdve, vigasztalása és kincse”-ként ismerte meg. Ezután Einsiedelben lesz pap (1516-18.). A város híres búcsújáróhely, ugyanakkor humanista művelődési központ. Kérésére az illetékes püspök megtiltja, hogy egy búcsúcédula-árus a városban működjék. Ugyanitt történik a pápai kegydíjról való lemondása és fellépés az ellen, hogy a svájci férfiak idegen országokban legyenek zsoldoskatonák. Ehelyett ott hon kíván nekik munkát szerezni.

Zürichi papsága 1519-ben kezdődik és haláláig tart. Először azzal tűnik ki, hogy prédikációiban nem az előírt válogatás szerint, hanem folytatólagosan magyarázza a Bibliát. **A híres Grossmünsterben evangéliumi szellemben végzi az ige hirdetést és a tanítást a hozzátartozó iskolában. Luther iratait tanulmányozza, ezek, együtt a németországi reformátor bátor fel-**

Ulrich (Huldrych) Zwingli

lépésével, nagy hatással vannak rá. Pestisből történő gyógyulását a Gondviselés csodájának tekintik s ez még odaadóbb szolgálatra kötelezi Istent iránt. **Kiadja a böjttel, zsoldos katonasággal papi nőtlenséggel (cölibátus), szentek tisztelésével és a Szentírás tekintélyével kapcsolatos prédikációit s ekkor válik akarva - nem akarva reformátorrá. Az 1522-23-as években, az ún. „böjt-vita” idején azok mellé a nyomdászok mellé állt, akik egy sürgős munka elvégzése idején nem tartották meg a böjti előírásokat. Érveit teológiai gondolatai keretébe foglalta és 67 tételben adta ki. Példaként ebből hármat idézünk: Krisztus egyetlen főpap és közbenjáró (17. tétel); A mise nem áldozatbemutató, hanem emlékezés és zálog Isten kegyelméről (18. tétel); Nincs tisztító tűz (purgatórium) a Szentírás szerint (56. tétel).**

Főműve a „Kommentár a hamis és az igaz vallásról” 1525-ben jelent meg. Több hitvitában győztesnek nyilvánítják, **megreformálja az istentiszteletet, bevezeti a német nyelvű prédikációt, eltávolíttatja a templomokból a képeket és a szobrokat, a miseáldozat helyett beveti a két „szín” alatt (kenyér és bor) az úrvacsorát, melyet nem díszes oltárról, hanem fe-**

Zwingli temploma, a Grossmünster Zürichben

hér terítővel borított úrasztaláról vesz a gyülekezet. A városi Nagytanács az ő hatására a reformáció ügye mellé áll és szövetséget köt ez ügyben Basellel és Bernnel. Könyveiben, röpirataiban a közvetlen egyházi tanításon kívül szociáletikával, neveléssel politikával is foglalkozik, mert **eszméje a „theokrácia” (Isten uralma),** melyen a polgári-városi demokrácia és a megreformált egyház együttműködését értette úgy, hogy **a lelkipásztorok tanácsadói, de nem felettesei a politikai hatóságoknak.** Nevéhez fűződik a Zürichi Teológiai Főiskola (Karolineum) megalapítása, amely a mai zürichi egyetem őse, valamint a teljes Szentírás népnyelvre fordítása.

Zwingli „kétfrontos” küzdelmet vívott. A középkori egyházi berendezéssel szembeni hatékony fellépésén túl **szembefordult az anabaptistákkal és élete végén Lutherrel is.** Vele 1529-ben a híres „marburgi kollokviumon” (tárgyaláson) találkozott. A hitvitán azonban nem

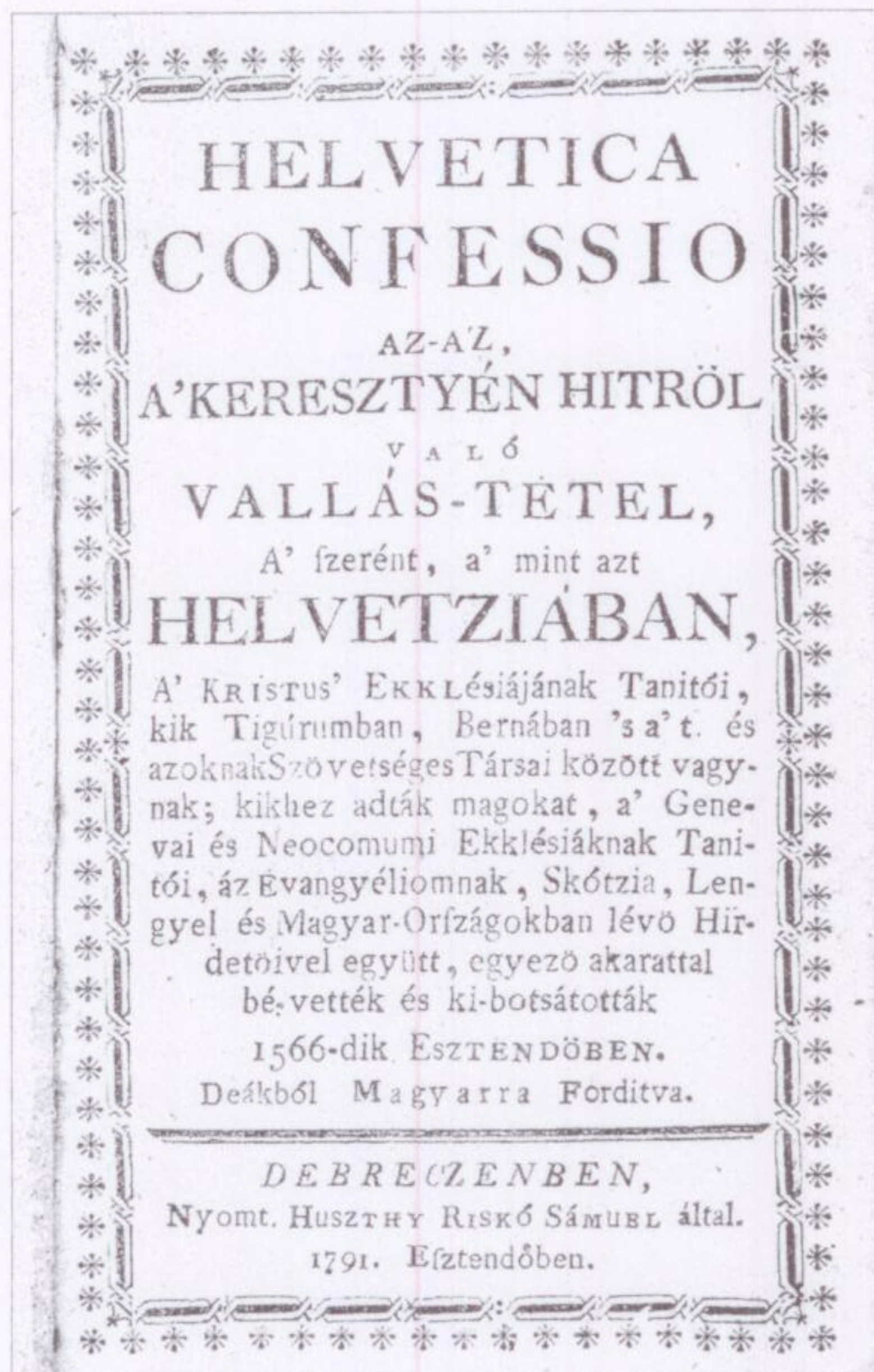
született megegyezés, sőt a nézetek inkább megmerevedtek. Luther nem tudta elfogadni azt, hogy **Zwingli tagadta Krisztus testi jelenlétét az úrvacsorában és a hangsúlyt nem a kenyér és bor látható „jegyeire”, hanem Krisztusnak azokkal kapcsolatos ígéreteire (bűnbocsánat, üdvösség) tette.**

1531. október 11-én a kappeli ütközetben halt meg Zwingli, aki városa lelkészeként elkísérte a katonákat a reformációt el nem fogadó „öskantonok” (Uri, Zug, Schwyz) elleni harcban. Utolsó szavai ezek voltak: „*A testet megölhetitek, de a lelket nem.*” **Az általa elkezdett zürichi reformációt utódja Heinrich Bullinger (1504-1575.) fejezte be és szilárdította meg úgy, hogy hatása messzire, még a Kárpát-medence magyarságára is kisugárzott. Az ő munkája volt a II. Helvét Hitvallás, amelyet 1566-ban fogadtak el a német és francia ajkú svájci reformátusok s csakhamar a világ reformátusságának egyik legfontosabb alapirátává vált.**

A német-svájci reformáció megerősödése és hatásai

A grossmünsteri káptalant még Zwingli életében (1523.) teológiai iskolává alakították, ahol elsősorban a bibliai nyelveket (héber, görög) oktatták, elvégezték a teljes Biblia németre fordítását (Zürichi Biblia 1523.) és magyarázatát. E teológiai iskola vált világszerte a református teológiák ősevé. Ugyanakkor a világi oktatás színvonalát is emelték, előbb a humán tudományok (nyelvek, retorika, irodalom, jog), majd a reáliák (természettan, gyógyászat) terén. A kétféle főiskolai típus később a mai egyetemé fejlődött. **Az egyházszervezet a püspöki vezetésből zsinati rendszerűvé lett, a városi tanács irányításával. A zsinat tiszte volt a prédikátorok vizsgáztatása, választása és beiktatása, életük és munkájuk felügyelete. A zsinat tagjai a zürichi és környékbeli lelkészek és a városi tanács erre választott tagjai (tehát a lelkészi és a polgári elem). Az 1528-ban megalakult zsinat a mai napig évente kétszer ülésezik.**

Zwingli szerette volna megszüntetni a jobbagság intézményét és az egyháznak fizetett tizedet, de ez csak részben, enyhítések formájában sikerült neki. **Az egyházi adót a városi tanács-**

A Második Helvét Hitvallás egy 1791-ben, Debrecenben kiadott példányának címlapja

31.

Kálvin János és a genfi reformáció

Genf, Kálvin fellépése előtt

Genf városa a XVI. század elején politikailag a Savoyai Nagyhercegséghez tartozott, kulturális tekintetben pedig a Franciaországból érkezett hatásoknak volt kitéve.

Franciaországban, ahol a központi államhatalom jobban kifejlődött ez időben, mint a fejedelemségekre tagolt Németországban, a reformáció eszméit részben a humanisták, részben Luther iratai tették ismertté. Nem kis szerepe volt mindebben Faber Stapulensis humanista előreformátor munkásságának, aki már Luther fellépése előtt (!), 1512-ben evangéliumi szelvényben magyarázta Pál apostol leveleit és később Kálvinra is nagy hatást gyakorolt. **Francia földön korán kialakultak a titkos egyházi összejövetelek, házi gyülekezetek a reformáció jegyében.** A megújított hit követőit hugenotáknak nevezték. A szó pontos jelentése bizonytalan, talán a svájci eidgenosse (szövetséges) elnevezésből eredt. **I. Ferenc király (1515-47.) eleinte megtúrta őket,** később azonban az ún. „plakátharc” (1534.) után, melynek során a királyt kigúnyolták, kiadták a Fontainebleau-i Ediktumnak nevezett eretnek-ellenes törvényt és véres üldözés kezdődött (börtön, kivégzés pallossal és máglyán) ellenük. A hugenoták titkos párizsi összejövételükön (zsinat) **1559-ben fogadták el - kálvini hatásra - a Confessio Gallicana-t hitvallásként.**

Ami Genfet illeti, a város és környéke a Savoyai-házból kikerülő püspökökhöz tartozott. 1526-ban azonban a genfiak szövetséget kötöttek Bernnel és Freiburggal s a szövetséges városok hadserege legyőzte a savoyai herceget, amikor az Genf ellen vonult s arra kötelezték, hogy többet ne jöjjön erre a terület-

nak kellett befizetni, az viszont gondoskodott a vallási életet szolgáló kiadások fedezéséről és széleskörű szegénygondozást végzett. Házassági ügyekben többé már nem az egyházi, hanem a város házasságjogi bírósága ítélt, ennek azonban lelkészi tagjai is voltak.

A zürichi reformációt 1528-ban Bernben is bevezették. Az ezt megelőző dispután (hitvitán) mintegy 450 lelkész, tanácsnok és tudós vett részt. Innen kezdve a zwingliánus reformáció a legtöbb németajkú svájci kantonban (az említett öskantonokat kivéve) elterjedt. A kezdeti összecsapások után a római katolikus és a református kantonok már 1536-ban békét kötöttek, megegyeztek abban, hogy az alattvalók mindenütt az uralkodók vallását követik („akié a föld, azé a vallás”), a külpolitikában pedig a paritás (részarányosság) elve alapján mind a római katolikus, mind a protestáns országokkal együttműködnek. Ebből a részaránytartásból fejlődött ki később az ismert svájci semlegesség.

A zwingliánus reformáció a kálvinival egyezően figyelembe vette a földművelés és a kézműipar mellett a kereskedelem fontosságát, azt szabályozta és segítette. Szabadságot adott a tudományos kutatásnak. Szorgalmazta az egyén közéleti felelősségvállalását és szociális elkötelezettségét.

Kérdések:

- 1. Hogyan függött össze a város és az egyház története Zürichben a reformáció idején?*
- 2. Milyen hatásokra vált reformátorrá Zwingli?*
- 3. Milyen politikai és kulturális hatásai voltak a reformációnak Svájcban és annak határain túl?*

re. Így mind politikailag, mind egyházszervezetileg függetlenekké váltak a genfiiek.

Már 1521-ben alakultak Genfben humanista körök, a tudós Rotterdami Erasmus (1465-1536.) hatására. Több templomban már 1530-tól reformátori újításokat vezettek be. Nemsokára a püspök elhagyja és exkommunikálja (a római egyházból kiközösíti) a várost. Guillaume Farel (1489-1556.) lelkész és társai munkája nyomán növekszik a reformáció híveinek száma. 1536-ban a reformáció győzedelmeskedik és megérkezik a városba az ifjú új munkatárs: Jean Calvin.

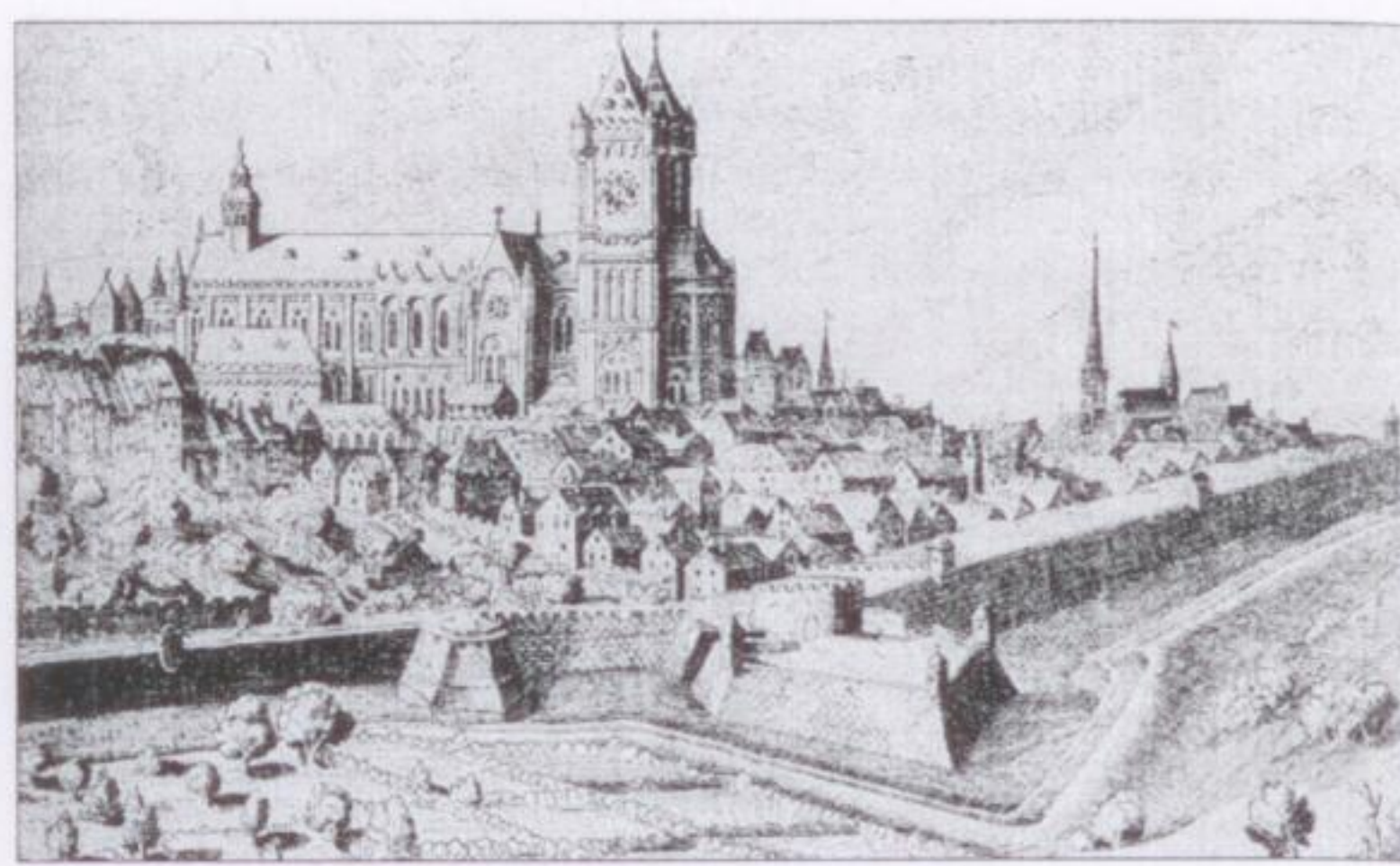
Kálvin élete és munkássága

Kálvin 1509. július 10-én született Noyonban, kb. 100 km-re északi irányban Párizstól, Picardiában. Apja a káptalan ügyésze volt, a gyermek Kálvin plébániai ösztöndíjjal tanult. Párizsban, Orleansban volt joghallgató s megismerkedett a humanizmus eszméivel, de a bibliai nyelvekkel is. 23 éves korában kiadta Seneca: „De clementia” c. művét, mely az uralkodóknak a méltányosságot ajánlotta a kegyetlenség helyett alattvalóikkal szemben. Ezzel valószínűleg a hugenották üldözésével szemben foglalt állást - egyenlőre még csak áttételesen és rejtetten. 1533-ban azonban, a Biblia és az egyházi atyák tanulmányozása következtében bekövetkezett megtérése, melyről így ír:

„Nagyon bele voltam merülve a pápaság babonáiba úgy, hogy nem volt könnyű kiragadni engem ebből ... Ezért az Isten belőlem hirtelen megtéréssel fogékony tanulót formált.”

(A Zsoltárok könyvéhez írt kommentárja előszavából.)

Részt vesz a párizsi egyetem ifjúságának evangéliumi összejöveleiben, sőt maga is tart bibliaórákat. Amikor barátját, Nicolas Cop-ot az egyetem rektorának választják, Kálvin írja meg a székfoglaló beszédét, a reformáció szellemében. A felolvasás alkalmával azonban botránytör ki és Kálvinnak menekülnie kell. Három év (1533-36.) bujdosás következik, ennek során egyebek közt Navarrai Margit, a király evangéliumi hitű nővére udvarában tartózkodik. A francia reformáció neves alakjai figyelnek fel rá. **Baselben megírja és kiadja főműve: A keresztényen vallás rendszere (Institutio Religionis**

A genfi Szent-Péter katedrális (Kálvin temploma)

Christianae) első változatát (1536.), mely egyszerre ismertté teszi nevét a reformáció híveinek táborában. Így, amikor Genfben átutazik, a már idős Farel Vilmos nagynehezen rá tudja venni, hogy vállalja a városban előbb a lektori, majd a prédikátori tisztelet.

Első genfi tartózkodása csupán két évig (1536-38.) tartott. Bár eredetileg csak íróként akarta szolgálni az egyház megújításának ügyét - nem is volt felszentelt lelkész -, most mégis nagy eréllyel fogott munkához. **Hitvallást ír (erre esküt kellett tennie a genfi polgároknak), egyházfegyelmi szabályokat dolgoz ki, hitvitákat folytat ellenfeleivel.** Felismeri, hogy a jómódú genfi polgárok főleg azért fogadták el a reformációt, hogy így megszabaduljanak a savoyai herceg és püspök uralmától, de messze vannak még attól, hogy életüket is a reformáció szelemében alakítsák át. **Nem hajlandó a kompromisszumokra, s amikor kényszeríteni akarják, hogy az úrvacsorát ne evangéliumi módon ünnepelje a gyülekezet, akkor ellenáll, vállalva a befolyásos polgárok haragját. Meg akarják ölni. Utolsó percben sikerül elmenekülnie a városból.**

Strassburgba menekül, ahol 3 évig (1538-41.) működik a francia menekültek lelkészeként. Ezalatt a Zsoltárok könyvéhez és a Római levélhez ír magyarázatot. Megjelenteti franciául is latinul írt főművét, tanácsadóként részt vesz a németországi római katolikus-protestáns teológiai vitákon és családot alapít. Felesége: Idelette de Bure.

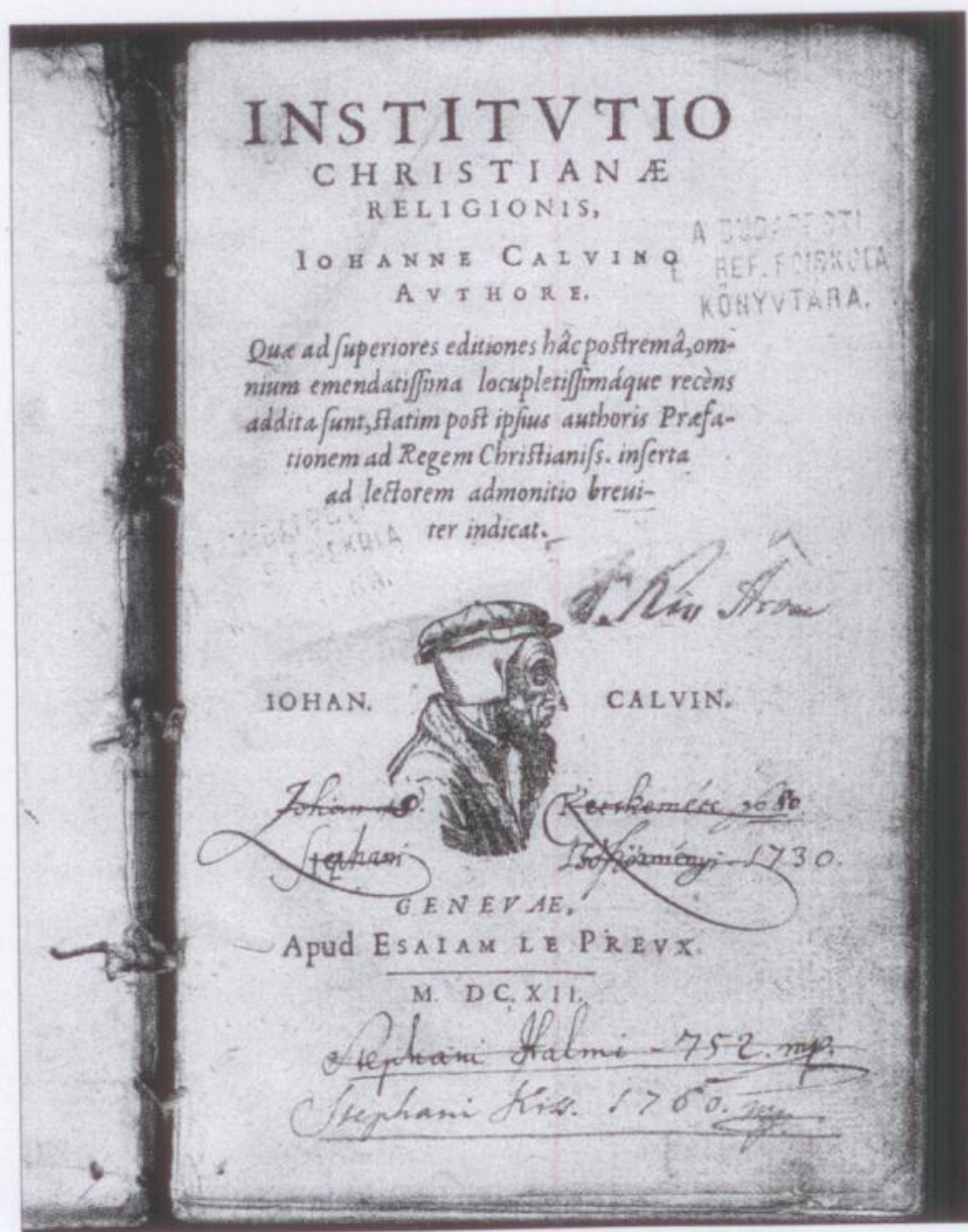
Közben a genfieket Sadoletus bíboros levélben próbálja visszahódítani a római egyháznak. A város érzi, hogy olyan valaki tudna válaszolni a bíboros levelére, mint amilyen az általuk elűzött Kálvin volt. **Követséget küldenek tehát**

hozzá Strassburgba és visszahívják, elfogadva feltételeit. Visszatér s megkezdődik második genfi munkássága (1541-64.), mely haláláig tart.

Visszatérése első évében megvalósítja az egyháztanács (consistoire, konzisztórium) intézményét, mely 12 választott presbiterből és a lelkészekből állt. Talán az őskereszténység óta ez volt az első egyházi testület, mely nem a püspökök s nem a klérus fennhatósága alatt állt! A genfi konzisztórium a presbiter-zsinati református egyházalkotmány modelljévé vált szerte a világon.

Megírja az egyházi törvénykönyvet, liturgiát, a híres Genfi Kátét. Főművét, az **Institutiót**, egyre inkább bővítve adja ki (1536, 1539, 1543, 1559.), míg négy, hatalmas könyvvé terebélyesedik. A művelt világ csaknem minden nyelvén megjelent, **magyarra Szenci Molnár Albert fordította le 1624-ben.**

Közben elszánt küzdelmei voltak különféle ellenfelekkel, akik ellen keményen fellépett. A város kapitányát pl. száműzetésbe kényszerítette, több tekintélyes polgárral együtt, mert a szigorú életmód bevezetése ellen lázadoztak. Ugyanakkor menedéket talált Genfben a hazájukból elűldözött hugenották és más nemzetbeli

Kálvin Institútiója 1612-es kiadásának címlapja

Kálvin (festmény)

reformátusok sokasága. Az eleve elrendelésről vallott felfogása mellett legtöbb ellenséget szigorú egyházfegyelmi elvei és gyakorlata szerezte Kálvinnak. Amikor Miguel Serveto spanyol orvos, a kisvérkör felfedezője, aki a Szentháromságot tagadta - ezirányú könyvei miatt a viennei püspök törvényszéke halálra ítélte, de sikerült elmenekülnie - Kálvin figyelmeztetése ellenére Genfbe jött, a genfi tanács, több reformátori központ (Wittenberg, Bern) véleményét kikérve, máglyára küldte őt. Bár sem Serveto elfogatását nem Kálvin rendelte el, sem halálos ítéletét nem ő hozta, mindezzel ő is egyetértett. Tanításának késői követői ezzel a magatartásával nem értettek egyet s engesztelő emléktáblát helyeztek el Serveto síremlékénél.

Amikor 1555-ben a városi tanácsban Kálvin párhívei győztek, a reformátor elismertette a városi hatóságokkal a konzisztórium függetlenségét. Kálvin döntő szerephez jutott mind a város, mind az egyház vezetésében. Hatására a „könnyelmű Genf” puritán, fegyelmezett és kitűnően szervezett, erős várossá, a reformáció egyik központjává lett.

Kálvin az egyetemes egyháztörténelem legtöbbet alkotó Szentírás-magyarázóinak közé tartozott. Csaknem az egész Bibliát végig magya-

A reformáció genfi emlékművén Farel, Kálvin, Bèze és Knox alakja

rázta tudományos kommentárjaiban és igehirdetése során. Vasárnaponként folytatólagosan vette sorra a Szentírást. Amikor 3 évi száműzetés után visszatért Genfbe, első prédikációját így kezdte:

„A múltkor ott hagytuk abba, hogy ...” s folytatta 3 évvel azelőtti igehirdetését!

Fáradhatatlan volt pásztori (lelkigondozói) munkájában. A betegeket, haldoklókat rendszeresen látogatta, levelezésben állt hitük miatt bebörtönzött férfiakkal és nőkkel, akiket bátorított és vigasztalt. Pl. így: „Az Istennek minden gyermeke imádkozik Önért... Bármilyen történik is, mi reméljük, hogy az Úr fogságukat jóra fordítja ...”

A reformáció ügyében fél Európával folytatott levelezést. Igen jó szervező volt. **Fontos tette volt a Consensus Tigurinus (Zürichi Egyetértés, 1549.) című hitvallás, amit Heinrich Bullingerrel, Zwingli zürichi utódjával együtt alkottak.** Ez az irat ugyanis a német és a francia ajkú Svájc reformátorainak egyessége volt. A **Genfi Akadémia, melyet 1559-ben alakított ki**

egy alsóbbfokú iskolából, már az első évben 900 ifjút fogadott s később Svájcban kívül a szomszédos és távoli országoknak képzett kiváló lelkipásztorokat.

Kálvin egész életében küzdött gyenge testalkatával, betegségekkel. Csak hivatástudata és akaratereje tette képessé, hogy törekeny szervezete ellenére ilyen sokat dolgozzon. 1564 május 27-én halt meg. Előzőleg a presbitérium és a városi tanács elé vitette magát betegágyán, együtt úrvacsorázott velük, bocsánatot kért tőlük, ha valamiben vétkezett volna ellenük és ő is mindenkinek megbocsátott. Halála után munkáját utóda, Theodore Bèze (1519-1605.) folytatta.

Tanítása és hatása

Ha Luther adta a reformációnak a vallásos élmény közvetlenségét, úgy Kálvin érdeme volt a reformáció tanításának rendszerbe foglalása és védelme. A teljes Szentírást tartotta a keresztyén hit alapjának. **A teológia lényegét Isten szuverenitása (korlátlan teljhatalma) és dicsősége hirdetésében látta.** Az egyháznak küzdenie kell azért, hogy a világban Isten akaratát érvényesüljön (theokrácia). **Lutherrel együtt vállalta a kegyelemből hit által történő megigazolást, a hangsúlyt azonban az isteni eleve elrendelő (predestinációs) kegyelemre tette, amelyre feleletként a keresztyén ember hálából egész életét Istennek szenteli és az ő dicsőségére igyekszik élni. Úrvacsoratanában összekötötte Luther és Zwingli eltérő felfogását: Krisztus valóságosan jelen van az úrvacsorában, de nem materiálisan, hanem Lelke által, hatásában. Az egyházi élet szervezésében megvalósította a gyülekezet önállóságát a világi hatóságokkal szemben és a feladatoknak megfelelően négy egyházi tisztséget vezetett be (lelkipásztor-presbiteri, tanítói, egyházfegyelmi és diakóniai).**

Hatása az akkori egész Európára, sőt Dél-Amerikára is kiterjedt. Legerősebben Franciaország, Skócia és Hollandia reformációjára tudott hatni, az előbbi helyen a szenvedésben kitartó, erős kisebbségi, az utóbbi helyeken pedig állam-egyházzá váló többségi református egyházak születtek. Kálvin hatása a magyar nemzetre felbecsülhetetlen értékű: lelki, tudományos és egyházszervezési tekintetben egyaránt.